

17. öldin í handritasafni
- fjögurra alda minning
Hólmfríðar Sigurðardóttur
(1617-1692)

Málverk af Hólmfríði Sigurðardóttur eftir sr. Jón Guðmundsson á Felli frá ofanverðri 17. öld. Þjóðminjasafni Íslands.

Sýning í Þjóðarbókhöfuð
opnuð 12. júlí 2017

Á handritasafni Landsbókasafns Íslands - Háskólabókasafns eru geymd fleiri þúsundir handrita. Elstu blöðin eru frá því um 1100 og svo sífellt fleiri á hverri öld fram á okkar daga. Þessari sýningu er ætlað að varpa ljósi á hlut 17. aldarinnar í safn-kostinum en handrit frá þeim tíma telja á fimmta hundrað. Þar er og verður um ókomin ár óplægður akur fyrir fræðimenn sem vilja rannsaka sögu þessarar heillandi aldar.

Á sýningunni er 17. öldin skoðuð í spegli einnar persónu, Hólmfríðar Sigurðardóttur prófestsfrú í Vatnsfirði í Ísafjarðardjúpi. Sýnd er ætt hennar og afkomendur og hvernig lesa má sögu valda og auðs, menningarlegs og veraldlegs, í ævisögu hennar.

Hólmfríður Sigurðardóttir (1617-1692)

Hólmfríður fæddist 9. janúar 1617 að Hróarsholti í Flóa. Foreldrar Hólmfríðar voru Sigurður yngri Oddsson (1595-1617) og Þórunn ríka Jónsdóttir (1594-1673). Foreldrar Sigurðar voru Oddur Einarsson Skálholtsbiskup (1559-1630) og Helga Jónsdóttir biskupsfrú (1567-1662). Sigurður drukknaði í Ölfusá skömmu eftir að Hólmfríður fæddist. Seinni maður Þórunnar var Magnús Arason, sýslumaður á Reykhólum. Magnús var sonur Ara í Ögri og Kristínar Guðbrandsdóttur biskups.

Upphaf 17. aldar einkenndist af harðindum – og var veturinn 1602 kallaður Þíningsvetur. Jón lærði Guðmundsson skrifaði um veðráttuna í riti sínu Um

Síða úr Lbs 1528 8vo.

Íslands aðskiljanlegar náttúrur, JS 401 XI 4to: „Um hafskrímsl skrifa ég ekki, því eg hef ekki af þeim lesið margt en allmörg séð, þar til þau hurfu frá oss fellirs vetur hinn mikla, sem var Anno 1602“. Sögur segja að þann vetur hafi verið í Skálholti aðsókn „af fátæku umferðar og uppflosnuðu fólki úr öllum áttum“. Helga biskupsfrú, föðuramma Hólmfríðar, á þá að hafa látið brjóta steinbogann yfir Brúará svo förufólk kæmist síður að staðnum. Oddi biskupi mun hafa fallið þetta illa.

Eftirmaður Odds á biskupsstóli var sonur hans, Gísli, föðurbróðir Hólmfríðar. Eftirmaður hans var Brynjólfur Sveinsson, en hann var þremmingur við Helgu biskupsfrú. Helga og Kristín Guðbrandsdóttir, tengdamóðir Hólmfríðar, voru systradætur.

Síða úr Lbs 1528 8vo.

Annar föðurbróðir Hólmfríðar var Árni Oddsson lögmaður. Hann var við erfðahyllinguna á Kópavogsbænum 1662. Til er í handritasafni (JS 64 fol) seðill með hendi Árna Magnússonar, þar sem segir: „Á Kópavogi, þá arfhyllingareidarnir áttu að takast, vildi Árni lögmaður (þá gamall orðinn) ei í fyrstu leiddast þar til, stóð þar so einn dag eða þar um, að hann stóð streittur þar við, tandem minis cessit lacrymans [lét að lokum grátandi undan ógnunum] og sór so með öðrum.“

Hólmfríður giftist 4. september 1636 Jóni Arasyni, yngri bróður nýlátins stjúpföður síns. Um sömu mundir og brúðkaup þeirra fór fram varð Jón prestur og prófastur í Vatnsfirði, áður var hann skólameistari í Skálholti.

Afabróðir Hólmfríðar, Gísli Einarsson, þjónaði í Vatnsfirði á undan Jóni. Jón fékk vonarbréf fyrir Vatnsfirði 1634 en vildi brauðið án tafar. 1635 fékk hann loforð fyrir Stað á Reykjanesi, sem skyldi verða skiptimynt fyrir Vatnsfirði. Sýslumaðurinn og faðir Jóns, Ari Magnússon í Ögri, lét sóknarmenn í Vatnsfirði óska eftir syni hans til þjónustu og gaf þá Gísli upp brauðið. Séra Gísli þóttist kúgaður til skiptanna og reyndi að rifta þeim, en Gísli Oddson, biskup og bróðursonur nafna síns, miðlaði málum.

Sumarið 1636 var gengið frá skiptum Jóns og Gísla. Jón tók við staðnum 29. ágúst, sex dögum fyrir brúðkaup hans og Hólmfríðar. Hvort það hafi tengst Vatnsfirðarfléttunni skal ósagt látið. Frá föður sínum fékk Jón fimm hundruð hundraða í föstu og lausu, m.a. Ögur, en Þórunn veitti dóttur sinni þrjú hundruð hundraða í föstu og lausu, þar á meðal 100 hundruð í silfri. Þetta var stórfé á þeirrar tíðar mælikvarða.

Hólmfríður og Jón eignuðust tólf börn og komust níu á legg. Jón varð snemma heilsuveill svo bústjórnin hvíldi að mestu á herðum Hólmfríðar. Jón lést 10. ágúst 1673, á 67. aldursári. Hólmfríður flutti árið eftir með tvö yngstu börnin, Önnu og Ara, að Hólum, þar sem Ragnheiður dóttir hennar nýorðin biskupsfrú. Frá 1688 bjó hún að Laufási hjá Helgu dóttur sinni og lést þar, 25. apríl 1692, 75 ára gömul.

Börn Hólmfríðar

Af níu börnum Hólmfríðar og Jóns sem upp komust eru tvö nafnkunnugust, Magnús, auknefndur digri, og Ragnheiður yngri.

Elsti sonurinn, Magnús (1637-1702), skrifaði fimmtán ára upp sitt fyrsta handrit en hann skrifaði og lét skrifa slíkan fjölda handrita að heimili hans, Vigur í Ísafjarðardjúpi, var kallað handritafabrikka.

Fyri kona Magnúsar var Ástríður Jónsdóttir, þau skildu og kvæntist hann síðar Sesselju Sæmundsdóttur. Með Ástríði átti hann dæturnar Þorbjörgu og Kristínu. Þorbjörg giftist Páli Vídalín, samstarfsmanni Árna Magnússonar. Kristín var formóðir Jóns Sigurðssonar forseta.

Ragnheiður (1646-1715) var þriðja kona Gísla Þorlákssonar Hólabiskups, gift 1674. Þorlákur Skúlason biskups, faðir Gísla, og Jón faðir Ragnheiðar voru systrasynir. Gísl lést eftir 10 ára hjónaband og eignuðust þau ekki börn. Ragnheiður erfði allt lausagóss manns síns auk þess sem hún hafði konungsbréf fyrir tólf jörðum Hóladómkirkju. Þá flutti hún til Grafar á Höfðaströnd þar til hún giftist aftur árið 1696 Einari Þorsteinssyni Hólabiskupi.

Ragnheiður nam hannyrðir af móður sinni, en Hólmfríður gerði t.a.m. ísaumaðan altarisdúk og gaf kirkjunni í Vatnsfirði ásamt Maríulíkneski. Uppeldið hefur einnig litast af þýðingu föður hennar á kennsluritinu Dyggðaspeggill. Ragnheiður stundaði hannyrðir af listfengi, var að því kveðið í brúðkaupskvæði á latínu um hana og Einar biskup (Lbs 1298 4to). Þar segir frá útsaumi hennar og að hún hafi beitt frýgverskri saumnál. Trója var borg í Frýgíu og lýsir samlíkingin því kostum hannyrða hennar á lærðan hátt. Ragnheiður og handverk hennar prýðir 5.000 kr. seðilinn.

Ragnheiður átti fjölda handrita og hélt skrifara. Þá rak hún stúlknskóla að Gröf. Átta handrit úr hennar fórum eru enn varðveitt, þar af eru tvö hér í handritasafni, kvæðabókin Lbs 1205 4to og Lbs 1528 8vo, líkræða og erfikvæði um móður hennar.

Helstu heimildir:

Annálar 1400-1800. III. bindi. Hannes Þorsteinsson bjó til prentunar. Reykjavík, 1933-1938.

Guðrún Ása Grímsdóttir: *Vatnsfirðir í Ísafirði. Þattir úr sögu höfuðbóls og keirkjustaðar*. Brekku í Dýrafirði, 2012.

Guðrún Ingólfsdóttir: *Á hverju liggja ekki vorar göggu kellingar. Bókmenning íslenskra kvenna frá miðöldum fram á 18. öld*. Sýnisbók íslenskrar alþýðumenningar 20. Davíð Ólafsson, Már Jónsson og Sigurður Gylfi Magnússon ritstýrðu. Reykjavík, 2016.

Jón Ólafsson: „Um þá lærðu Vídalína.“ *Merkir Íslendingar IV*. Þorkell Jóhannesson bjó til prentunar. Reykjavík, 1950. S. 71-179. *Kvæðabók úr Vigur*. AM 148 8vo. Íslensk rit síðari alda. 1. bindi B. Jón Helgason bjó til prentunar. Kaupmannahöfn, 1955.

Sigurður Pétursson: „Matróna Hólmfríður kvæddi“. *Latína er list mat. Um latneskar bókmenntir á Íslandi*. Gunnar Marel Hinriksson og Hjalti Snær Ægisson bjuggu til prentunar. Reykjavík, 2014. S. 193-220.

Þóra Kristjánsdóttir: *Mynd á þili. Íslenskir myndlistarmenn á 16., 17. og 18. öld*. Reykjavík, 2005.

Þórunn Sigurðardóttir: *Heiður og huggun. Erfiljóð, harmljóð og huggunarkvæði á 17. öld*. Reykjavík, 2015.

Eittartölusafnrit sr. Þóðar Jónssonar í Hítardal. II. bindi. Um ættartöluhandrit seinni alda og bókiðju séra Þóðar í Hítardal. Guðrún Ása Grímsdóttir annaðist útgáfu. Reykjavík, 2008.

LANDSBÓKASAFN ÍSLANDS
HÁSKÓLABÓKASAFN

Texti: Gunnar Marel Hinriksson

Júlí 2017.